

OLMOSH SO'Z TURKUMI

Shoymardonova Fotima

Surxondaryo viloyati. Termiz shahri.

Termiz davlat universiteti akademik litseyi

ona tili va adabiyot fani o'qituvchisi

Annotatsiya: Olmosh so'z turkumi haqida fikr va mulohazalar keltirilgan.

Kalit so'zlar: Olmosh So'z Turkumi Mohiyati, Ma'no Turlari va Vazifalari, Gumon olmoshlari, Olmoshlarning imlosi

O'zbek tili morfologiyasida **olmosh** — ot, sifat, son va ba'zan ravish o'rnida qo'llanib, ularga ishora qiluvchi, ammo ularni aniq nomlamaydigan mustaqil so'z turkumidir. Olmoshlar nutqimizdagi takrorlarning oldini oladi va gaplar o'rtasidagi bog'liqlikni ta'minlaydi.

Quyida olmosh so'z turkumi, uning ma'no turlari va grammatik xususiyatlari haqida batafsil maqola taqdim etiladi.

Olmosh So'z Turkumi: Mohiyati, Ma'no Turlari va Vazifalari

Kirish

Olmoshlar nutqda o'zining mustaqil ma'nosiga ega bo'lmay, kontekstdagi biror so'zning ma'nosini o'ziga yuklab oladi. Masalan: *"Anvar keldi. U kitob keltirdi."* Ushbu gapda **"u"** olmoshi "Anvar" so'zi o'rnida kelib, shaxsga ishora qilyapti. Olmoshlar qaysi turkum o'rnida kelishiga qarab o'sha turkumning so'roqlariga javob beradi va o'sha turkumga xos grammatik ko'rsatkichlarni (kelishik, egalik, ko'plik) qabul qiladi.

1. Olmoshlarning ma'no turlari

O'zbek tilida olmoshlar ma'nosiga ko'ra 7 ta turga bo'linadi:

1.1. Kishilik olmoshlari

So'zlovchi, tinglovchi va o'zgalarni bildiradi:

- **Birlilik:** *Men, sen, u.*
- **Ko'plik:** *Biz, siz, ular.*
- **Xususiyati:** Kishilik olmoshlari faqat "kim?" so'rog'iga javob bo'ladi (jonsiz buyumlarni bildirgan "u", "ular" ham kishilik olmoshi sanaladi).

1.2. O'zlik olmoshi

Faqat bitta so'zdan iborat: "**O'z**".

- Bu olmosh egalik qo'shimchalarini olib qo'llanadi: *o'zim, o'zing, o'zi, o'zimiz, o'zingiz, o'zlari.*
- Harakatning bajaruvchisi shaxsning o'zi ekanini ta'kidlaydi.

1.3. Ko'rsatish olmoshlari

Narsa-buyum, shaxs yoki belgi-xususiyatga ishora qiladi:

- *Bu, shu, u, o'sha, ana shu, mana bu.*
- Shuningdek, masofa va paytni ham bildiradi: *bunda, shunda, o'shanda.*

1.4. So'roq olmoshlari

Barcha mustaqil so'z turkumlari o'rnida kelib, so'roq ma'nosini bildiradi. Qolgan barcha olmosh turlari so'roq olmoshlari asosida shakllanadi:

- *Kim?, nima?, qachon?, qanday?, qaysi?, qancha?, necha?, qayer?*

1.5. Belgilash olmoshlari

Shaxs yoki narsa-buyumlarni yoppasiga (umumlashtirib) yoki ajratib ko'rsatadi:

- *Hamma, barcha, bari, har kim, har nima, har qaysi, har bir.*

1.6. Bo'lishsizlik olmoshlari

Inkor ma'nosini bildirib, "hech" so'zi orqali hosil qilinadi:

- *Hech kim, hech nima, hech qanday, hech qachon, hech qayer.*

• **Eslatma:** Bo'lishsizlik olmoshlari qatnashgan gapda kesim ham inkor shaklida bo'lishi shart (*Hech kim kelmadi*).

1.7. Gumon olmoshlari

Narsa-buyum yoki shaxsning noaniqligini bildiradi:

• So'roq olmoshlariga **-dir** qo'shimchasini qo'shish: *kimdir, nimadir, qandaydir, qachondir.*

- **All-** prefiksi orqali: *allakim, allanima, allaqachon.*

2. Olmoshlarning uslubiy xususiyatlari

Olmoshlar nutqning ta'sirchanligi va aniqligini oshirishda muhim rol o'ynaydi:

• **Sizlash uslubi:** "Siz" olmoshi birlikdagi shaxsga nisbatan hurmat ma'nosida qo'llanadi. Ba'zan "sizlar" ham bir kishiga nisbatan o'ta yuqori hurmat yoki rasmiylikni bildiradi.

• **Kamtarlik uslubi:** So'zlovchi o'ziga nisbatan "men" o'rniga "biz" yoki "kamina" so'zlarini ishlatishi mumkin.

• **Piching va kesatiq:** "O'sha" yoki "bu" olmoshlari ba'zan salbiy bo'yoq bilan qo'llanadi (*"O'sha keldi" — yoqtirmaslik ma'nosida*).

3. Olmoshlarning imlosi

• Bo‘lishsizlik va gumon olmoshlari (hech kim, har bir, allaqaysi) ko‘pincha ajratib yoziladi, lekin *allakim*, *allanima* kabi so‘zlar qo‘shib yoziladi.

• Kishilik olmoshlariga kelishik qo‘shimchalari qo‘shilganda tovush o‘zgarishlari bo‘lishi mumkin: *men+ni = meni*, *men+ga = menga*.

Xulosa

Olmoshlar tili ravon va mantiqiy qiluvchi asosiy vositadir. Ular bo‘lmaganda nutqimiz bir xil so‘zlarning takroridan iborat bo‘lib, zerikarli bo‘lib qolardi. Olmoshlarning har bir turi nutq uslubiga qarab o‘ziga xos vazifa bajaradi va fikrning aniq ifodalanishiga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. **Hojiyev A.** — "O‘zbek tili morfologiyasi". Toshkent, "Fan".
2. **Mahmudov N., Nurmonov A.** — "O‘zbek tilining nazariy grammatikasi".
3. **Tursunov U., Muxtorov J.** — "Hozirgi o‘zbek adabiy tili". Toshkent.
4. **Sayfullayeva R. va boshqalar** — "Hozirgi o‘zbek tili" (Darslik).
5. **Hojiyev A.** — "Tilshunoslik terminlarining izohli lug‘ati".
6. **O‘zbek tili grammatikasi** (II tom, Morfologiya). Toshkent, "Fan".
7. **Sodiqov Q.** — "Turkiy tillarning qiyosiy-tarixiy grammatikasi".
8. **Jamolxonov H.** — "Hozirgi o‘zbek adabiy tili".
9. **Nurmonov A.** — "O‘zbek tilining struktur sintaksisi".
10. **O‘zbekiston Milliy Ensiklopediyasi** (Olmosh maqolasi).